Хөрмәтле укучы!

Татарстан Республикасы Президенты Рөстәм Нургали улы Миңнеханов ярдәме, Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Татар телен һәм Татарстан Республикасында яшәүче халыклар вәкилләренең туган телләрен саклау, үстерү мәсьәләләре комиссиясе тәкъдиме белән Татарстан Республикасы Фәннәр академиясенең Татар энциклопедиясе һәм төбәкне өйрәнү институты тарафыннан татар дөньясында тирән эз калдырган һәм төрле өлкәләрдә дан казанган шәхесләр турында видеороликлар циклы әзерләнә. «Күренекле шәхесләр» дип аталган әлеге проектның максаты – халкыбызның танылган уллары һәм кызларының тормыш юлын, иҗатын, казанышларын төрле яклап яктырту һәм халыкка җиткерү.

Ышанычлы чыганаклардан, төп геройларның шәхси архивларыннан файдаланып әзерләнгән 50 видеоязманы туплаган әлеге җыентык укыту һәм тәрбия бирү барышында, мәдәни чараларда уңышлы кулланыла ала.

Марат Әхмәтов,
Татарстан Республикасы Дәүләт Советы Рәисе урынбасары,
Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Татар телен һәм Татарстан Республикасында яшәүче халыклар вәкилләренең туган телләрен саклау, үстерү мәсьәләләре комиссиясе рәисе

АВЗАЛОВА ӘЛФИЯ
(1933–2017)

Татар эстрадасының күренекле җырчысы, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты.

АЙДАРОВ СИТДЫЙК
(1895–1938)

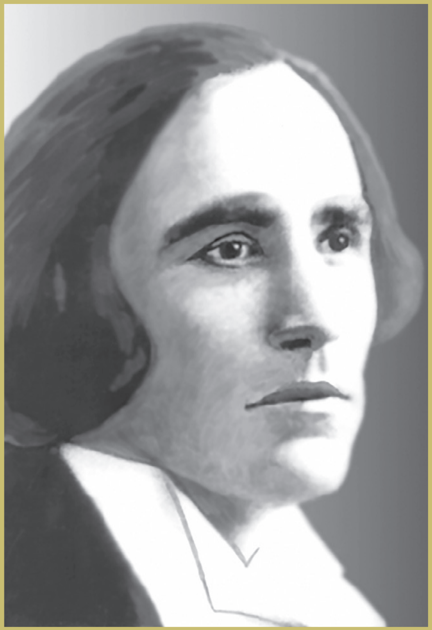

Драма һәм опера актёры; 1912 елда «Шәрык» клубында татар кыллы оркестрында уйный, 1934–1938 елларда Мәскәүдә Татар опера студиясендә укый.

АКМУЛЛА
(Мифтахетдин Камалетдин улы)
(1831–1895)

Татар, башкорт һәм казах телләрендә язган мәшһүр шагыйрь һәм мәгърифәтче; әсәрләре мәрсия, мәдхия, робагый, шигъри хат, газәл, мөнәҗәт жанрларында иҗат ителгән.

АРСЛАНОВ АЙРАТ
(1928–2010)

Драма актёры, нәфис сүз остасы, эстрада режиссёры, ТАССР һәм РСФСРның халык артисты, ТАССРның Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты.

ӘПСӘЛӘМОВ ГАБДРАХМАН
(1911–1979)

XX йөз совет чоры татар әдәбиятының иң популяр каләм осталарыннан берсе, ТАССРның Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты, «Ак чәчәкләр» романы һәм башка күп әсәрләр авторы.

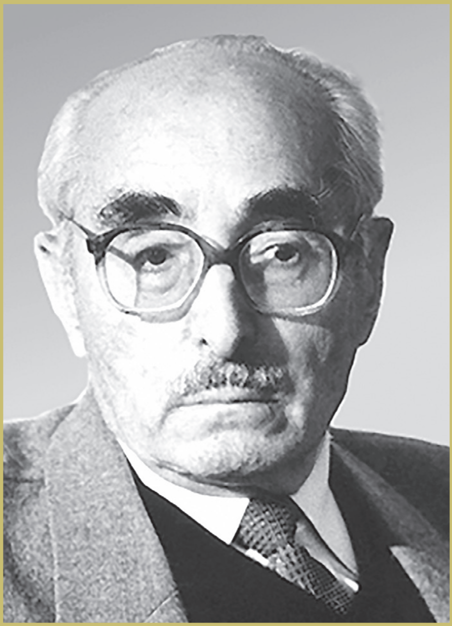

ӘХМӘРОВ ЧЫҢГЫЗ
(1912–1995)

Күренекле рәссам, график, монументаль сәнгать рәссамы, педагог, СССР һәм Үзбәкстан ССРның Хәмзә исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты, Үзбәкстан ССРның һәм Татарстан республикасының халык рәссамы.

ӘХМӘТҖАНОВ ЮНЫС
(1927–1984)

Данлыклы татар ашчысы, кулинария буенча күп китаплар авторы, 1980 елда Мәскәүдә Олимпиада вакытында узган халыкара чараларда татар халык ашларын тәкъдим итүче.

БАБИЧ ШӘЕХЗАДӘ
(1895–1919)

Татар һәм башкорт халыкларының бөек шагыйре, публицист; аның иҗаты татар әдәбиятына 1950 еллар азагында, рәсми реабилитацияләнгәч кенә кайтарыла.

БӘШИРОВ ГОМӘР
(1901–1999)

ТАССРның халык язучысы, фольклорчы, Татарстан Республикасының Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты; 1953–1958 елларда ТАССР Язучылар берлеге идарәсе рәисе, 1954–1962 елларда СССР Югары Советы депутаты.

БИГИЧЕВ ХӘЙДӘР
(1949–1998)

Бөек татар опера җырчысы, эстрада артисты, ТАССРның Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты.

БИКТИМЕРОВ ШӘҮКӘТ
(1928–2012)

Г. Камал исемендәге Татар дәүләт академия театры актёры, ТАССР, РСФСР һәм СССРның халык артисты; «Әлдермештән Әлмәндәр» спектаклендә мәшһүр Әлмәндәр бабай ролен уйнаган шәхес.

ВАҺАПОВ РӘШИТ
(1908–1962)

Бөек татар җырчысы, ТАССРның халык артисты; 1941–1962 елларда Татар филармониясе солисты.

ГАБӘШИ СОЛТАН
(1891–1942)

Татар композиторы, педагог, музыка-җәмәгать эшлеклесе, «Сания» һәм «Эшче» беренче татар операларын иҗат итүчеләрнең берсе.

ГАВРИЛОВ ПЁТР
(1900–1979)

Татарстан Республикасының Питрәч районы (элек Лаеш өязе) Әлбәдән авылында туган керәшен татары, Брест крепостеның Көнчыгыш фортын саклау белән җитәкчелек итә, Советлар Союзы Каһарманы.

ГӘРӘЕВ МӘХМҮТ
(1923–2019)

СССРның һәм Россиянең хәрби эшлеклесе, Бөек Ватан сугышы ветераны, армия генералы, Россия Хәрби академиясенең беренче президенты.

ГОСМАНОВ МИРКАСЫЙМ
(1934–2010)

Күренекле татар тарихчысы, археограф, әдәбият белгече, Татарстан Республикасы Фәннәр академиясе академигы, Татарстан Республикасының фән һәм техника өлкәсендә Дәүләт премиясе лауреаты.

ГЫЙЛӘҖЕВ АЯЗ
(1928–2002)

Күренекле прозаик, ике дистәдән артык драма әсәре авторы, Татарстан Республикасының халык язучысы, ТАССРның Г. Тукай һәм РСФСРның М. Горький исемендәге Дәүләт премияләре лауреаты.

ДӘРДЕМӘНД
(Мөхәммәтзакир Рәмиев; 1859–1921)

XX гасыр башының бөек татар шагыйре, сәясәт һәм дәүләт, җәмәгать эшлеклесе, Дәүләт Думасы әгъзасы, иганәче, сәнәгатьче, сәүдәгәр, «Вакыт» газетасын һәм «Шура» журналын оештыручы.

ҖӘЛИЛ МУСА
(1906–1944)

Шагыйрь, Советлар Союзы Каһарманы, Ленин премиясе лауреаты; аның Берлин төрмәсендә тоткынлыкта язылган «Моабит дәфтәре» шигырьләр циклы бөтен дөньяга билгеле.

ЗАҺИТОВ ГАЗИ
(1921–1953)

Бөек Ватан сугышы герое; 1945 елның 30 апрелендә совет сугышчыларыннан беренчеләрдән булып Рейхстаг бинасы өстенә Кызыл байракны кадап куйган каһарман.

ИБРАҺИМОВ ГАЛИМҖАН
(1887–1938)

Татар әдәбияты классигы, тарихчы, әдәбият һәм тел галиме, публицист, тәнкыйтьче, җәмәгать, сәясәт һәм дәүләт эшлеклесе, Хезмәт Батыры.

ИЗМАЙЛОВА ГАЛИЯ
(1923–2010)

Күренекле балет биючесе, режиссёр, Үзбәкстан ССР һәм СССРның халык артисты, СССРның Дәүләт премиясе лауреаты; 1977 елдан Алишер Нәваи исемендәге Үзбәк опера һәм балет зур академия театрының баш балетмейстеры.

ИЛЬСКАЯ ФАТЫЙМА (1902–1984)

Танылган драма актрисасы, татар милли театр сәнгатен оештыруны башлап йөрүчеләрнең берсе, ТАССР һәм РСФСРның халык артисты.

КАЙБИЦКАЯ ГАЛИЯ (1905–1993)

Күренекле опера җырчысы, ТАССРның халык артисты; мәгърифәтче Мотыйгулла Төхфәтуллинның кызы.

КАМАЙ ГЫЙЛЕМ
(1901–1970)

Танылган химик һәм педагог, химия фәннәре докторы, 1935–1937 елларда Казан университеты ректоры, Казан химия-технология институты һәм СССР Фәннәр академиясенең Казан филиалын оештыручыларның берсе.

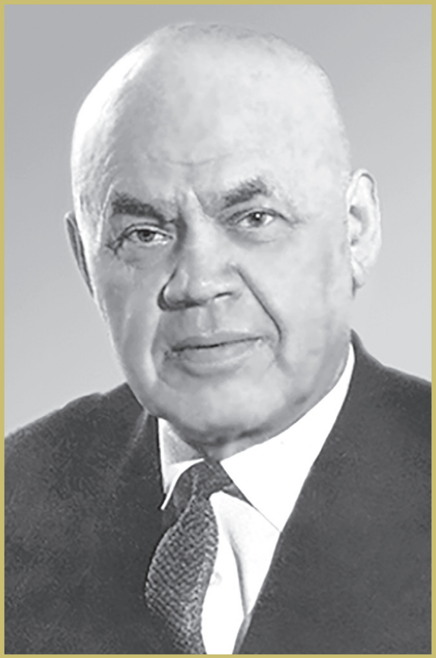

КАМАЛ ГАЛИӘСГАР
(1879–1933)

Күренекле драматург, публицист; татар драматургиясенә һәм татар театрына нигез салучыларның берсе, Хезмәт Батыры.

КУРСАВИ ГАБДЕННАСЫЙР
(1776–1812)

Күренекле татар мәгърифәтчесе, дин эшлеклесе һәм галиме.

МАНСУРОВ ФУАТ
(1928–2010)

Танылган дирижёр, педагог, Казахстан ССРның, ТАССР һәм Россия Федерациясенең халык артисты, Татарстан Республикасының Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты; Казахстан ССРның Дәүләт симфония оркестрын оештыручы һәм беренче баш дирижёры.

МӘРҖАНИ ШИҺАБЕТДИН (1818–1889)

Мәшһүр мәгърифәтче, фәлсәфәче, тарихчы, дин галиме, педагог, археограф, этнограф, Көнчыгыш халыклары белгече, танылган «Мөстәфадел-әхбар фи әхвали Казан вә Болгар» әсәре авторы.

МӘХМҮТОВ МИРЗА (1926–2008)

Педагог-теоретик, филолог, шәркыятьче, Татарстан Республикасының һәм Россия Федерациясенең атказанган фән эшлеклесе, СССР мәгариф академиясе, Россия мәгариф академиясе һәм Татарстан Республикасы Фәннәр академиясе академигы.

МИҢНУЛЛИН ТУФАН
(1935–2012)

Күренекле драматург, Татарстанның халык язучысы, публицист, җәмәгать һәм дәүләт эшлеклесе, ТАССРның Г. Тукай һәм РСФСРның К. Станиславский исемендәге Дәүләт премияләре лауреаты; 1989–1992 елларда СССР халык депутаты, 1995–2012 елларда Татарстан Республикасы Дәүләт Советы депутаты.

НАСЫЙРИ КАЮМ
(1825–1902)

Күренекле татар мәгърифәтчесе, тел галиме, тәрҗемәче, язучы, фольклорчы һәм тарихчы, 40 ка якын китап (шул исәптән «Ләһҗәи татар» – татар теленең беренче аңлатмалы сүзлеге) авторы.

НӘҖМЕТДИНОВ РӘШИТ
(1912–1974)

Шахмат буенча халыкара дәрәҗәдәге мастер, шашка буенча СССРның спорт мастеры, СССРның атказанган тренеры, биш тапкыр РСФСР чемпионы, илнең командалы беренчелекләрендә өч тапкыр СССР чемпионы.

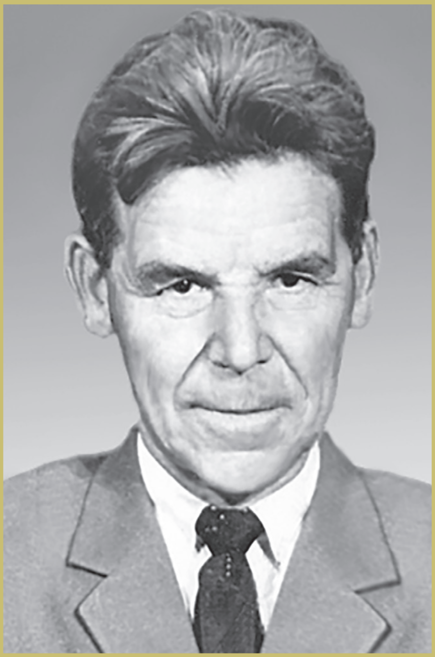

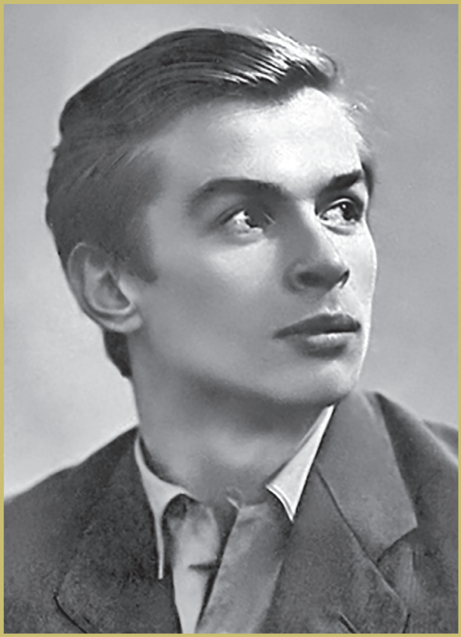

НУРИЕВ РУДОЛЬФ
(1938–1993)

Дөньякүләм мәшһүр балет артисты, балетмейстер, 1958–1961 елларда Ленинград опера һәм балет академия театры солисты, 1983–1989 елларда Париж операсының балет труппасы сәнгать җитәкчесе.

САДЫЙКОВА САРА
(1903–1986)

Күренекле композитор, югары музыкаль белемле беренче профессиональ татар җырчысы, драма актрисасы, ТАССРның халык артисты, РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе, ТАССРның Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты.

СӘЙДӘШЕВ САЛИХ
(1900–1954)

Бөек композитор, пианист, ТАССРның халык артисты, татар профессиональ музыкасына нигез салучы.

СӘЛИМҖАНОВ МАРСЕЛЬ
(1934–2002)

Мәшһүр татар режиссёры, педагог, ТАССРның, РСФСР һәм СССРның халык артисты, ТАССРның һәм Россия Федерациясенең атказанган сәнгать эшлеклесе, ТАССРның Г. Тукай һәм РСФСРның К. Станиславский исемендәге Дәүләт премияләре, Россия Федерациясенең «Алтын битлек» милли премиясе лауреаты.

СЫРТЛАНОВА МӘГУБӘ
(1912–1971)

Советлар Союзы Каһарманы, Бөек Ватан сугышында 4 нче һава армиясенең 46 нчы Тамань гвардия хатын-кызлар төнге бомбардировщиклар авиация полкының эскадрилья командиры урынбасары.

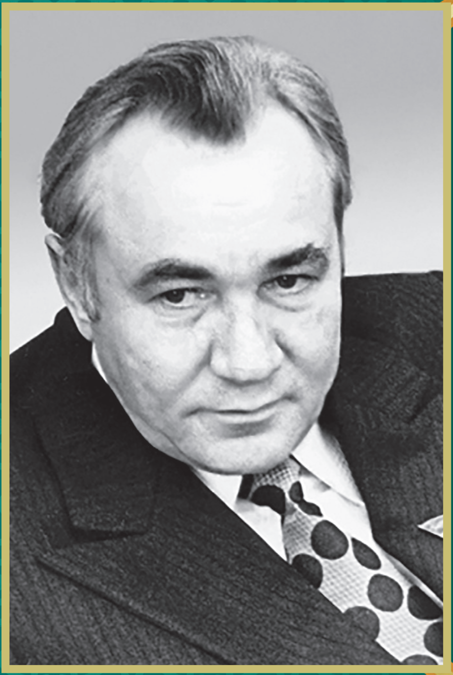

ТАБИЕВ ФИКРӘТ
(1928–2015)

Күренекле дәүләт һәм партия эшлеклесе, 1960–1979 елларда КПСС Татарстан өлкә комитетының беренче секретаре, 1979–1986 елларда СССРның Әфганстан Демократик Республикасындагы гадәттән тыш һәм вәкаләтле илчесе.

ТИНЧУРИН КӘРИМ
(1887–1938)

Татар драматургиясе классигы, актёр һәм режиссёр, педагог, ТАССРның атказанган артисты; аның «Казан сөлгесе», «Сүнгән йолдызлар», «Зәңгәр шәл», «Кандыр буе» кебек әсәрләре берничә буын тамашачыны сокландырып килә.

ТУКАЙ ГАБДУЛЛА
(1886–1913)

Татар халкының бөек шагыйре, татар әдәбияты классигы, әдәби тәнкыйтьче, публицист, яңа заман татар әдәбиятына һәм әдәби теленә нигез салучыларның берсе.

ТУМАШЕВА ДИЛӘРӘ
(1926–2006)

Тел галиме, филология фәннәре докторы, ТАССР һәм РФның атказанган фән эшлеклесе, ТРның Дәүләт премиясе лауреаты, Татарстан Фәннәр академиясенең беренче хатын-кыз академигы; мәктәпләр һәм югары уку йортлары өчен татар теле дәреслекләре һәм уку ярдәмлекләре авторы.

ФӘЙЗИ ҖӘҮДӘТ
(1910–1973)

Композитор, фольклорчы, ТАССР һәм РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе, ТАССРның халык артисты, ТАССРның Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты.

ФӘХРЕТДИН РИЗАЭДДИН
(1859–1936)

Мәшһүр татар мәгърифәтче галиме, тарихчы, дин һәм җәмәгать эшлеклесе, «Шура» журналының баш мөхәррире, «Хөсәения» мәдрәсәсенең җитәкчесе, 1922 елдан Россия һәм Себер мөселманнарының Үзәк Диния нәзарәте мөфтие.

ХАЛИКОВ АЛЬФРЕД
(1929–1994)

Күренекле археолог, тарихчы, ТАССРның атказанган фән эшлеклесе, Татарстан Республикасының Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты, Татарстан Республикасы Фәннәр академиясенең мөхбир әгъзасы; татарлар һәм Татарстан тарихы буенча күп санлы фәнни хезмәтләр авторы.

ХӘСӘНОВ МАНСУР
(1930–2010)

Танылган дәүләт, фән һәм җәмәгать эшлеклесе, ТРның атказанган фән эшлеклесе, ТР Дәүләт премиясе лауреаты; 1971–1992 елларда Татарстан Министрлар Советы Рәисе урынбасары, ТР Фәннәр академиясенең беренче президенты, Татар энциклопедиясе институтының беренче директоры.

ШАКИРОВ ИЛҺАМ (1935–2019)

Бөек татар җырчысы, ТАССРның, Каракалпакстан АССР һәм РСФСРның халык артисты, ТАССРның Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты; 1992–2010 елларда Татар дәүләт филармониясенең сәнгать җитәкчесе.

ШӘРӘФ ГАЛИМҖАН (1896–1950)

Тел галиме, язучы, җәмәгать эшлеклесе, сәясәтче, Милләт Мәҗлесе депутаты, Идел-Урал штаты төзү тарафдары, I Бөтенсоюз тюркологлар съезды делегаты.

ЮЗЕЕВ ИЛДАР
(1933–2004)

Татарстан Республикасының халык шагыйре, танылган драматург, ТАССРның Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты.

ЯКУПОВ ХАРИС
(1919–2010)

СССРның халык рәссамы, педагог, 3 нче дәрәҗә Сталин, РСФСРның И. Репин һәм ТАССРның Г. Тукай исемендәге Дәүләт премияләре лауреаты.

ЭЧТӘЛЕК

Авзалова Әлфия 2
Айдаров Ситдыйк 2
Акмулла 3
Арсланов Айрат 3
Әпсәләмов Габдрахман 4
Әхмәров Чыңгыз 4
Әхмәтҗанов Юныс 5
Бабич Шәехзадә 5
Бәширов Гомәр 6
Бигичев Хәйдәр 6
Биктимеров Шәүкәт 7
Ваһапов Рәшит 7
Габәши Солтан 8
Гаврилов Пётр 8
Гәрәев Мәхмүт 9
Госманов Миркасыйм 9
Гыйләҗев Аяз 10
Дәрдемәнд 10
Җәлил Муса 11
Заһитов Гази 11
Ибраһимов Галимҗан 12
Измайлова Галия 12
Ильская Фатыйма 13
Кайбицкая Галия 13
Камай Гыйлем 14
Камал Галиәсгар 14
Курсави Габденнасыйр 15
Мансуров Фуат 15
Мәрҗани Шиһабетдин 16
Мәхмүтов Мирза 16
Миңнуллин Туфан 17
Насыйри Каюм 17
Нәҗметдинов Рәшит 18
Нуриев Рудольф 18
Садыйкова Сара 19
Сәйдәшев Салих 19
Сәлимҗанов Марсель 20
Сыртланова Мәгубә 20
Табиев Фикрәт 21
Тинчурин Кәрим 21
Тукай Габдулла 22
Тумашева Диләрә 22
Фәйзи Җәүдәт 23
Фәхретдин Ризаэддин 23
Халиков Альфред 24
Хәсәнов Мансур 24
Шакиров Илһам 25
Шәрәф Галимҗан 25
Юзеев Илдар 26
Якупов Харис 26

УДК 94(470.41)01
ББК 63.3(2Рос=Тат)6-8

Научно-популярное издание

ВЫДАЮЩИЕСЯ ЛИЧНОСТИ

Рекомендовано в печать Учёным советом
Института Татарской энциклопедии и регионоведения АН РТ
Издано при поддержке Комиссии при Президенте Республики Татарстан
по вопросам сохранения, развития татарского языка и родных языков
представителей народов, проживающих в Республике Татарстан.

Авторы: И. А. Гилязов, Ф. Г. Ялалов, Р. В. Шайдуллин, Л. М. Айнутдинова, Б. Л. Хамидуллин, Р. Ф. Исламов, М. З. Хабибуллин, Э. В. Абдрахимова, Ф. А. Ахметшина, Ф. Р. Бадрутдинова, Р. Р. Батыршин, С. Г. Белов, И. Р. Валиуллин, Г. М. Габдулхакова, Г. Х. Галимуллина, Ф. С. Гиниятуллина, З. З. Гилазев, Р. Р. Ибрагимов, Ф. Г. Калимуллина, Ф. Г. Камальтдинова, Г. И. Каюмова, Ф. Г. Миниханов, Г. Э. Рафикова, Р. Б. Садыкова, Л. Р. Халилова, И. Х. Халиуллин.

Выдающиеся личности: мультимедийный буклет-коммуникатор / Институт Татарской энциклопедии и регионоведения Академии наук РТ. Казань: Татар. кн. изд-во, 2022. – 28 с.

ISBN 978-5-298-04383-0

В научно-популярном издании представлено многоплановое освещение жизни и творчества, подвига и достижений выдающихся представителей татарского народа, ярко проявивших себя в различных сферах деятельности. Историческая ценность издания состоит в том, что в видеоматериалах использованы достоверные источники, оригинальные иллюстративные материалы, в том числе из личных архивов героев.

ISBN 978-5-298-04383-0

© Институт Татарской энциклопедии и регионоведения АН РТ, 2022
© Татарское книжное издательство, 2022
© Коллектив авторов, 2022